

TÉNYEK ÉS NÉZETEK

(1968. vízöntő hava)

Képek és szavak

Amikor az új esztendő első napjának reggelén megjelent a magyar felirat a jugoszláv tv képernyőjén, s amikor elhangzottak az első magyar szavak, a jugoszláviai magyarság kulturális élete gazdagodásának pillanatát értük meg. S ha átérettük a pillanat ünnepélyességét, s meg is hatódtunk egy kicsit, mert jogunk volt meghatódni, akkor át kellett éreznünk, akkor a magyar tv embereinek át kellett éreznünk azt a felelősséget, mely rájuk hárul abban a percben, amikor a felvevőgépek elé állnak. Mert nemcsak az adások tartalma, mondanivalója az, aminek hibátlanul kell lennie, ehhez nem fér kétség. Van egy dolog, amiről nem szabad elfeledkezniük, ami a lényegét érinti: a nyelv. A tv kétszeresen hat a közönségre: képpel és hanggal; s e két tényező, egymást kiegészítve, fokozza egymás hatását. A tv a rádiónál is intenzívebben hat, mert aki a képernyőn megjelenik, az ott van a szobában, nézői és hallgatói körében. Amit mond, ahogy beszél, az példa lesz a közönség előtt, azt követik. Egy rosszul sikerült felvételt elfelejt az ember, egy téves hírt meg lehet cáfolni; egy rosszul ejtett hang, egy helytelenül hangsúlyozott szó, egy hibás hanglejtésű mondat: mindig ott fog csengeni az ember fülében, s szánk akaratlanul is arra áll.

A nyelv ápolása, tisztaságának megőrzése nem napi feladat, nem műsorpolitikai kérdés. Állandó gondja, szívügye kell hogy legyen a tv embereinek. Az események elmúlnak, a képek továtúnnek, a nyelv az, ami megmarad, amit meg kell tartanunk.

Az igazi vajdasági író

Harmincöt évvel ezelőtt jelent meg Herceg János első elbeszéléskötete, a Viharban. S most az Ég és föld című regényének új kiadásához csatolt elbeszélésekkel adott a szerző áttekintést (és számot) arról, amit három és fél évtized alatt alkotott.

Majd egy évtizeddel első megjelenése után újraolvasva az Ég és földet, ismét arra a megállapításra jutunk, hogy legjobb regényeink közé tartozik, s habár a körülmények, melyek között keletkezett, melyek megjelenését előidéztek, megváltoztak, s ma már egész másképpen jelentkeznek a problémák az irodalmi és művészeti életben, egy korszakot, egy jelenséget örökített meg számunkra s az utókornak.

Herceg elbeszélései, melyek kötetét kiegészítik, azt a képet teszik teljessé a szerzőről és a világról, melyet az Ég és földben találunk.

1959-ben a Leányvári levelek megjelenésének alkalmából igazi vajdasági írónak neveztem Herceg Jánost. Most is az. Pedig mennyire univerzális, azt legjobban ez a válogatás bizonyítja: minden egyes elbeszélése messzebb mutat, magasabbra emel.

Újra Vojlovica

A Híd múlt évi tizedik számában, a Képes Ifjúság riportja nyomán szóltam arról, miként áll a nemzetiségi diákok oktatása Vojlovicán. Az első osztálytól a negyedikig kinek-kinek az anyanyelvén folyik az oktatás, az ötödiktől kezdve az elemi iskola minden diákja szerbhorvát nyelven tanul, azzal a különbséggel, hogy a szlovák és magyar gyerekek hetente négy kötelező anyanyelvi órán vesznek részt — foglaltam össze a helyzetet a lap riportjából vett adatok alapján. Végül feltettem a kérdést: „Elmennek-e mások is Vojlovicára körülnézni, a mélyére nézni a dolgoknak?”

A Magyar Szó január 13-i cikkéből (Nyelvtudás vagy fogalomismeret — A vojlovicai elemi iskola eddigi tanulsága) arról értesülök, hogy igenis kimentek. Hriesková Marija és Dávid András tartományi tanügyi tanácsosok „alapos vizsgálatnak vetették alá az iskola alsó és felső tagozatainak eredményét, a tanítási módszereket, az iskola anyagi helyzetét, és egyhangúlag megállapították, hogy a legrövidebb időn belül változtatásokat kell eszközölni az oktatási eredmény érdekében”.

A cikkből csak az világlik ki, hogy „ismét felemelik az anyanyelvi órák számát, a szerb nyelv óráit pedig csökkentik”. Arról szó sincs. amit leginkább kell kifogásolnunk, hogy ti. a vojlovicai nemzetiségi diákok a „városatyák és közoktatási vezetők” döntése miatt nem tanulhatnak anyanyelvükön (csak az anyanyelvi óráik vannak meg, a többi tantárgyat nem anyanyelvükön tanulják az elemi iskola felső osztályaiban), s hogy ezen a döntésen változtatnának, sőt, úgy látszik, nem is szándékoznak változtatni, mert „a többi tantárgy elsajátítása közben már úgyszólván tanulják a diákok a szerb nyelvet”. Tehát tulajdonképpen minden marad a régiben. A tartományi tanügyi tanácsosok nem az alkotmányvédő bíróság tagjai, nem az emberi jogokat védik, hanem tantárgyukat. S ezen a téren megteszik majd a szükséges intézkedéseket. A többi tantárgy már nem érdekli őket, s úgy tetszik, az sem érdekli a tartományi tanügyi tanácsosokat, hogyan hat a többi tantárgy tanítása és tanulása az anyanyelvi oktatásra. Pedig ha jól tudjuk, a kettő összefügg. A tanügyi tanácsosok megtették köteleességüket, a tanügyi tanácsosok hazamentek. Lehet-e tőlük többet követelni? Valószínűleg nem. Senki sem lépheti át, és nem lépi át szívesen munkakörének, illetékességének határait.

Ezért írja jogosan a Magyar Szóban Pósa Rózsa: „Természetesen időbe telik, míg a változások testet öltenek. Talán ez az idő elegendő lesz arra is, hogy ne ragadjanak meg csupán a nyelv — az anyanyelv és a szerb nyelv — tanítási módszereinél, hanem körültekintően nézzenek szembe a valósággal, nehogy a felemás módszertani változtatás ismét csak azt eredményezze, mint eddig: a diákok fogalom- és gondolatvilága csökkent, de anyanyelvi ismeretük is szegényedett... A gyermekek és szülők érdekében kézzelfoghatóbb intézkedésekre volna szükség. Ne óvakodjunk bevallani, hogy tíz évvel ezelőtt tévedtünk.”

Igen: tíz évvel ezelőtt, de néhány hónappal ezelőtt is, amikor azt hittük, hogy az anyanyelv tanításának fogyatékoságait kiküszöbölve már mindent rendbe hoztunk. Korántsem.

Olvasmánynak nagyon érdekes Végel László könyve, az Egy makró emlékirata. És talán egy könyvnek ez lehet a legnagyobb erénye. Sajnos, a benyomást maga a szerző rontja el utólag azzal, amit regényéről mond.

Végel (a Könyvbarátok Híradójában megjelent levéltöredékében) magyarázatot ad regényéről, pontosabban felállít egy elméletet, sajnos, ez az elmélet nem vág össze magával a művel.

Itt van elsősorban, amit a regény „nyelvezetéről” mond. Valóban, „ez a nyelv 'nem-típiku' itt Vajdaságban”. Igen, így senki sem beszél, legfeljebb Végel László. Ez nem „a csoportnyelv és a köznyelv egyféle vegyítése, szimbiózisa”, ez a nyelv nem létezik. Ezt a nyelvet Végel László alkotta meg ebben a regényében, s hogy ez így van, annak legjobb bizonyítéka a szerző szövegének és az egyes személyek beszédének egyformasága. Nincs meg ti. az egyénítés a nyelvben, mindenki egyképpen beszél, nyelvileg nem lehet különbséget tenni a szerző és egyes szereplők között.

Gyöngye lábakon áll az is, amit Végel regényének filozófiai alapjairól mond. „Úgy vélem, hogy a főhősöm igazi ellenfele a konszolidált világ... A makró tehát amorális... Nem hazudik, barátait nem hagyja el, élete értelmét mégiscsak (!) a boldogságban látja...” Ha így állnak a dolgok, akkor a makró (Vajon igazán makró? S ha az, hát: könnyű így makrónak lenni s makróként harcolni a „konszolidált világ” ellen, amely eltartja.) egyáltalán nem amorális, hanem nagyon is morális, a morális ember példaképe, tehát nem beszélhetünk „szent amoralitásról”, hisz a makró nagyon is erkölcsös. Ennek a buktatónak egyetlen logikus magyarázatát abban látom, hogy a makróizmus, ha szabad így neveznem azt, amit ez a regény hirdet — póz. S most vessük-e fel a kérdést: erkölcsös-e a póz? Vagy a „konszolidált világon” kívül a póz is erény?

„...regényemben az életformák szakadásának rajzát akartam adni” — mondja említett levelében Végel. Ellenkezőleg: ő egy életforma (csak egy, mert csak egy életformáról beszél itt, a makró s köre egy életmódot folytatnak, a másikat, amit Végel „konszolidált világnak” nevez, jóformán nem is látjuk a regényben) kialakulásáról beszél, kialakulásáról és — bukásáról. Ez tény. S megtörténhet, hogy a tények a szerző ellen fordulnak.

S mint ahogy csupán terminológiai kérdés az, hogy miért makrónak nevezi hősét Végel, úgy terminológiai kérdés az is, miért mondja, hogy „Egy jövődöbéli nemzedék... protokollját akartam megírni...” Mikor itt szó sincs protokollról, de hát lehet, hogy ez is Végel „nyelvezetéknek” egy sajátos kifejezése, amely a „csoportnyelv és köznyelv egyféle vegyítésének” eredménye, nem tudom. Azt hiszem azonban, az olvasó sem tudhatja, mit akar Végel ezzel mondani. Ami csak jó, mert ebben az esetben fontosabb a mű, mint amit szerzője róla mondott.

Dotáció a propagandafőnökeknek

Hatszázötven ülőhely közül, amennyi a Szerb Népszínház nagytermében van, átlag 345 foglalt egy-egy előadáson, tehát alig valamivel több, mint a fele. Jogosan adta hát Szavics György ezt a címet riportjának: Fél ház előtt (Magyar Szó, 1968. január 15.).

Az előadásoknak majdnem a felét az iskolák bérelték, ami azt jelenti, hogy más nézője nagyon kevés van a színháznak. Dragoslav Vasiljević, a színház propagandafőnöke azt mondja, hogy még az előfizetők sem

jönnek az előadásokra. „... az év elején megvették a bérletet, és most, lám, egy részük mégsem jár a színházba. Nem tudjuk mire vélni.”

Egy propagandafőnök, aki nem tudja mire vélni, hogy színházának nincs közönsége!

A riporter azonban tudni véli. Enyhe célzást tesz arra, hogy a kudarcnak talán a színház műsorpolitikája az oka. Igaz, egy kis javulás tapasztalható, hisz az elmúlt színházi idényben 295 néző volt átlag egy előadáson, de ha meggondoljuk, hogy a társadalom minden egyes színházjegyet 42,00 dinárral dotál (a jegy tényleges s névleges ára közötti különbség), akkor leverő tényvel állunk szemben. Nem az a baj, hogy drága a jegy, illetve az előadás, hanem az, hogy a társadalom, a közönség hiába adja a roppant összegeket, évente több mint hétmillió új dinárt. Tudniillik a dotáció arra való, hogy a színházjegy olcsóbb legyen, tehát minden polgár megtekinthesse az előadásokat. A jegyek olcsóbbak, a polgárok mégsem mennek színházba.

Persze van televízió, a mozijegy olcsóbb a színházjegynél, ezt mind belátjuk. De csak oda ljuhadunk ki, ahová a Magyar Szó riportere. A műsorpolitikáról kell beszélnünk. Arról, hogy a Szerb Népszínház nem tart lépést a drámairodalommal, hogy kevés szórakoztató darabbal áll a közönség elé, hogy csupán a közönség egy részének ízlését elégíti ki műsorával. A Szerb Népszínház megcsontosodott műsorpolitikájával és vezetőségével már nem állja meg a helyét itt és most. S ha ezen nem lehet változtatni, ha ennek a színháznak ragaszkodnia kell a tradíciókhoz, akkor a tartománynak vagy a városnak még egy színházra van szüksége. A belgrádi példa beszédes: a színházak szaporodásával a meglévők is kénytelenek voltak változtatni műsorpolitikájukon, nehogy elveszítsék közönségüket. S az a színház, amelynek a műsora a legváltozatosabb, sohasem panaszskodik közönség hiányra.

Tehát itt is érvényes egy elv, melyet, azt hiszem, nem kell megneveznem.

Cangi vagy nem Cangi

A Cangi, Alojz Majetić regénye, melyről mindent el lehet mondani, csak azt nem, hogy remekmű, ismét az érdeklődés középpontjába került. A niši ügyészség elkoboztatta a helybeli Studentske novine egy számát, mert részleteket közölt az Index című Novi Sad-i egyetemista lap cikkéből, amelyben a Cangi egyes részleteit idézték. Az ügyészség és a niši törvényszék szerint az idézetek tele vannak „vulgáris részletekkel, melyek károsan hatnak az ifjúságra”.

Nem tudom, hol élnek a niši ügyészek és bírák, s képesek lennének-e betiltani mindent, ami „károsan hat az ifjúságra”, de ez a Čangi, úgy látszik, annyira hírhedt, hogy már csak ügyészek és bírák foglalkoznak vele, mindenki más elfeledkezett róla.

Persze, az Index nyilatkozatot tett közzé, hogy abban a cikkben, melyet a niši egyetemisták lapja átvett, egy szó sem jelent meg a Čangiból (vannak kísértetek!), hanem más írásművekből. Ez végeredményben most mellékes. A lényeges: a tény. Az a tény, hogy a niši bíróság elkoboztatta a niši egyetemisták lapjának egy számát. Miért? Mert a benne megjelent cikk károsan hathat az ifjúságra. Nem tudom, a niši ügyészeknek és bírácoknak milyen az irodalmi műveltségük, persze csak a legjobbakat feltételezhetem róluk, de kíváncsi vagyok, miért nem koboztatták el François Rabelais Gargantua és Pantagruel című művét vagy Henry Miller Ráktérítőjét, amelyeket egész biztosan a niši köny-

vesboltokban í smegvásárolhatnak a kiskorúak, s amelyek tele vannak vulgáris, mi több: pikáns, sőt: obszcén részletekkel?

Már a szentszék is megszüntette az index librorum prohibitorumot. A niši ügyészek és bírák a pápánál is papábbak akarnak lenni?

(Már papírra vetettem ezeket a sorokat, amikor a niši ügyészség és törvényszék képviselője kijelentette, hogy a Studentske novinét nem a Čangi, hanem két fiatal író, Goran Babić és Milisav Savić műveiben előforduló „erkölcstelen” részletek miatt kobozták el. Ezek a részletek az Index „Ma is erkölcstelen még a Čangi?” című cikkében láttak napvilágot. Ennyi köze az egésznek a Čangihoz, melyről közben kiderült, hogy annak idején az újvidéki törvényszék nem is tiltotta be. Meg kell jegyezni azt is, hogy Goran Babić és Milisav Savić írásainak Nišben erkölcstelenné nyilvánított részei a Vidici című belgrádi egyetemista lapban és az Encyclopaedia modernában, a zágrábi Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia Filozófiai Intézetének folyóiratában jelentek meg. Se a Vidicit, se az Encyclopaedia modernát nem kobozták el. Goran Babić fiatal mostari költő proskribált versét pedig (Encyclopaedia moderna, 1967. 5—6. szám, 194—195. lap) izgalmas, jó versnek tartom.)

Az ügy rendkívül komplikált, de főleg komplett ostobaság. Čangi, betiltás, erkölcstelenség, ügyészek, bírák, fiatalok, perverzió, fellebbezés, tiltakozás, cáfolatok — fejtelenség. Szatíraírók, hol vagytok? — Ja, tudom.)

Tomán László